

FARKAS GÁBOR

A bánat liturgiája

A moldvai magyarság katolicizmusa

A moldvai magyarság a mai Románia területén él olyan etnikumként, amelynek tagjai jogilag román állampolgárok, identitásukat tekintve katolikusok. Ez a vallási meghatározottság jellemzőbb, mint nyelvi, antropológiai hátterű önazonosság-tudatuk. Moldvában „elvileg, a kultúrföldrajzi adottságok és az elmúlt századoknak a rossz irányú hatását sokáig éreztető szerkezeti fejlődése következtében nem lehetett a lakosság legnagyobb részénél az életviszonyok és életperspektívák jelentős minőségi javulását várni. Ez alapvetően érvényes a moldvai katolikusokra is.”¹ Tehát elmondható, hogy a kényszerű nyelvcsere kultúrtörténeti vonatkozásai az egész régióra kiterjedő gazdasági vonatkozásokkal párosulnak, vagyis: a csángók utóbbi négy évszázados kálváriájának tünetegyüttese – amely nem ért véget 1989-cel – nemcsak a román sovinizmusnak, nemcsak az anyaország nemtörődömiségének, hanem a Moldvában jelenlévő egyházak önmeghatározó érvényesülési szándékainak is betudható. A nép, amelynek passiója holnap – kitágítva Domokos Pál Péternek a székelységre vonatkozó jóslatát – az egész Kárpát-medencei magyarság sorsa lehet, abban a közegben tudott mégis *megfogyva bár, de törve nem* megmaradni, és irodalmi szintre emelni identitástudatának kifejezését, amely több száz éve kívánja őt asszimilálni, eltüntetni az etnikai térképről. Ez a nép a csángó magyar, sorsa intő jelkép az Unió hivatalos politikai-gazdasági szervezetében összeforró etnikumok számára – azok számára is, amelyek önálló államot alkotnak, és azok számára is, amelyek nem.

A történelmi Moldva több birodalom fennhatósága alatt állt a középkortól kezdve napjainkig. Ebből is következik, hogy „történetére politikai, etnikai, vallási, társadalmi és kulturális diszkontinuitások nyomták rá bélyegüket.”² Ez a 93000 km²-es terület hiába őrizte meg viszonylagos függetlenségét az 1350-es évektől – a vajdaság hivatalos megalapításától –

1859-ig, Románia létrejöttéig, folyamatosan valamely szomszédos hatalom árnyékában, annak kiszolgáltatott országaként létezhetett: előbb a középkori magyar és lengyel érdekövezet, majd az oszmán birodalom, végül – az újkor elejétől – a Habsburg Monarchia és a cári Oroszország fősége alá került. A moldvai magyarok pedig éltek mindennapjaikat e hatalmi keresztmetszet síkján részes földművesként, bojárrok tanácsadójaként, városi kereskedőként vagy éppen bánászként.

A moldvai magyarok népdalai, meséi, irodalmi alkotásai „arról a bánatról, szenvedésről tanúskodnak, amely életük gyászruhája”³ – vallja Tóth Sándor a csángók egyik kimagasló személyiségének, Petrás Incze János születésének kétszázadik évfordulója kapcsán az Új Ember hasábjain. Igen, a legmagasabb példányszámú magyar katolikus lapban, hiszen a moldvai magyarság identitása a kisebbségi sors árvaságán túl a katolicizmusban realizálódik. „Lelkiségükhöz liturgiát lehet igazítani. Veszély, elmarasztalás a sorsuk, Isten erős gondoskodása, ha elmaradna, mi lenne velük?”⁴ Több évszázados fegyelmezett szorgalmuk, kitartásuk példamutató – hitük és magyarságuk mellett főleg most, mikor napjaink embere számára a közösségi hovatartozás súlyát egyre inkább feloldja az individualista önmegvalósítás eszméje egy végletekig szekularizált világban.

A XX. század világháborúi, a trianoni békediktátum és a kommunista diktatúra nemcsak Magyarországot, az elcsatolt területek vagy az emigráció magyarjait, hanem a moldvai csángókat is emésztette. 1916 és 1918 között Moldva frontvonal volt, ahol a román hadsereg katonáiként moldvai magyarok is harcolni kényszerültek a magyar honvédsereggel. A két világháború között több terv is készült arról, hogy moldvai és erdélyi magyarokat Magyarországra telepítsenek, aminek eredményeképpen 1941 és 1945 között tizenötezer bukovinai székelyt telepítettek a Dél-Dunántúlra.⁵ „1929. július 7-én Románia ratifikálta a Vatikánnal kötött konkordátumot (1927. május 10.). (...) Az egyezmény értelmében (...) egyházjogilag az 1883-ban alapított (...) bukaresti érsek-

1 Meinolf Arens – Daniel Bein, *Katolikus magyarok Moldvában*. In: Miskolczy Ambrus szerk., *Rendhagyó nézetek a csángókról*, Bp., 2004, 128.

2 Meinolf Arens – Daniel Bein, *i. m.*, 99.

3 Tóth Sándor, *Társ a magány volt, szíve Istené és a hazáé. A csángó Petrás Incze János jubileuma*. In: Új Ember, 2013. október 13., 13.

4 Tóth Sándor, *i. m.*, 13.

5 Lásd részletesebben: Ösi-Oberding József, *A bukovinai székelyek dunántúli letelepítése*. In: Agrártörténeti Szemle, 1967/1-2.; Szabados Mihály, *Egy telepítés tanulságai*. In: Magyar Szemle, 1941/9.

ségnek rendelték alá az összes latin rítusú katolikus egyházmegyét.⁶ A II. világháború után ugyan 1947 és 1956 között egyes csángó községekben – kommunista szellemiséggel átítatva – szervezeten működtek magyar nyelvű iskolák, de ezeket a katolikus csángók alig-alig fogadták el. 1989 után is folytatások a csángók magyar identitástudatát súlyosan veszélyeztető rendszabályozások, amelyeknek következményeként „a moldvai csángók kétharmada ma már nem ismeri ősei nyelvét. (...) Mégis, a moldvai magyarok meg nem szűnő reménnyel könyörögnek anyanyelvükön prédikáló papokért.”⁷ „...a mióta az idegeny papok töllünk el fogytak és az itten valo tanult papok marattak hát azu tán nagy keserűségben vagyunk oly formállag, hogy az magyar anyai nyelvet el akarják minden képpen tiltani mert az szent mise előtt valo imádságokat olá hul végezi az kántor [...] és az ifjak ameddig az olá nyelven nem tudnak imádkozni, hát házosságra nem léphetnek. [...] ... akik olá hul nem értenek [...] el vannak az gyontato széktől üldözve.”⁸

„Az ember ott a legfájóbb magyar” – fogalmazza meg Jékely Zoltán a moldvai Cinfalván 1977-ben írt azonos című epigrammájának első sorában. A sokszor idézett kettős értelmű verssor hűen tükrözi azt az ambivalenciát, amely évszázadokon át napjainkig meghatározta a csángósorsot: egyrészt a moldvai magyarok magára hagyatottságának fájdalmát, másrészt az anyaországiak fájdalmasan ténszerű közönyét. És mint annyi esetben, ezt a közönnyt sem a politikai tenni akarás vagy a nemes és felvilágosult filozófiai gondolkodás törheti szét – hanem az irodalom. A XIX. században a romantika korszakának orientalizmusa, a nemzeti öntudat ébredése eredményezte azt, hogy több évszázados csend után a magyar kultúra képviselői érdeklődéssel fordultak a csángó falvak népe felé. Ennek az izgalmas néhány évtizednek köszönhető, hogy az Akadémia programszerűen kezdte tanulmányozni, feltárni a magyarság legkeletibb kultúrájának kincseit.⁹ Ez a tudományos érdeklődés találkozott Döbrentei Gábor személyében a több év-

századot tekintve is egyedülálló moldvai magyar gondolkodóval, a Forrófalván született plébánossal, Petrás Ince Jánossal. Petrás Borszéken ismerkedett meg Döbrentei Gáborral, úgy mutatták be neki, mint egy Budán tevékenykedő fiatal magyar tudósembert. A találkozásból előbb kölcsönös tisztelet, majd tudományos kapcsolat bontakozott ki. Petrás Incének a magyarországi tudós kérdéseire adott terjedelmes írott válaszából megtudjuk, hogy Moldvában 1839-ben összesen 57300 katolikus magyar élt, 1841-ben pedig nyolc magyar pap szolgált a tartományban. Döbrentei harmincnegyzől álló ívet küldött neki a moldvai magyarsággal kapcsolatban, amelyet Petrás meg is válaszolt,¹⁰ később húsz csángó dalt is küldött Döbrenteinek. Ettől kezdve rendszeresen publikált a Magyar Nyelvőrben „Rokonföldi” álnéven. Petrás összesen 85 csángó magyar népdal szövegét gyűjtötte össze, közülük 22 már 1842-ben, tehát Kriza János unitárius püspök nevezetes népdalközlései előtt napvilágot látott.¹¹ Ő volt tehát a magyar népköltészet első tudatos gyűjtője. 1867-ben a Szent László Társaság képviselői segítségével adományokat szerzett híveinek, valamint templomot építtetett Kápotán. Kovács Ferenc moldvai látogatása kapcsán írt útinaplójában így emlékezett Petrásról: „Ő az, ki-nek neve megérdemli, hogy arany betűkkel jegyeztessék a moldvai csángók annalisaiba. Külseje megnyerő, termete izmos, közép, képe tojásdad, színezete barnás, szemei mandula vágatúak, orra kissé hajlott, bajusza fölfelé pödört, szakállá szürkés, hegyezett, modora olyan, melyről el lehet mondani: mi a szívében, az a nyelvén... fia lévén a derék csángó népnek, ismeri, átérzi sokat szenvedett fajtáinak sebeit, fájdalmait.”¹²

6 Jakab Attila, *Csángóság és katolicizmus. Az identitástudat változásai*. Műhelytanulmány 18., Bp., 2006, 25.

7 Halász Péter, *A moldvai magyarság évszázadai. Tudósítás a külső magyarokról*. In: Rubikon, 1990/6.

8 Részlet Kákova, Nagypatak és Újfalú magyar katolikusainak XI. Pius pápához 1930-ban írt leveléből (közli Vincze Gábor, *Asszimiláció vagy kivándorlás*, Budapest, 2004, 170–171.)

9 Lásd: *Veszely, Imets és Kovács utazása Moldva-Oláhhonban*, Marosvásárhely, 1870.

10 A harmincnegyzől, valamint a részletes válaszokból álló interjú a Tudománytár 1842-es évfolyamában jelentette meg: Tudománytár (1842), Új folyam, XII.

11 Kriza János, *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény* I. kötet. Kolozsvár, 1863.; Kriza János, *Magyar népköltési gyűjtemény*. Szerkeszti és kiadja Arany László és Gyulai Pál, Budapest, 1882. (III. kötet. Székelyföldi gyűjtés – ebben Krizának csak a balladák közlései szerepelnek); Petrás Ince János közlései: Erdélyi János, *Népdalok és mondák I–III*. Pest, 1846–48, 417–434.

12 Az 1867-es magyar–osztrák kiegyezést követő években újra megnőtt a Kárpát-medencében élő magyar értelmiségiek érdeklődése a moldvai magyar közösségek sorsa iránt, s a Szent László Társulat külön bizottságot alakított a csángó magyarok problémáinak helyszíni feltérképezésére. Ennek tagjaként találkozott Petrás Ince Jánossal Kovács Ferenc, akkori gyulafehérvári hitoktató. Az útinapló közlése: *Veszely, Imets és Kovács utazása Moldva-Oláhhonban*, i. m.

Csűry Bálint az 1934-ben, a Debreceni Szemlében megjelent úti beszámolójában így fogalmaz: „a moldvai magyarság sorsa – írja – még a hagyományos magyar sorsnál is fájdalmasabb és tragikusabb magyar sors”.¹³ Ezt a gondolatot Csokonai Vitéz Mihálytól, a magyar felvilágosodás kóborló poétájától kezdve napjainkig többen megfogalmazták már a költészet nyelvén, jellemzően elégikus hangnemben. *Az ember ott a legfájóbb magyar* – ezt a Jékely-verscímet választotta annak a kötetnek címéül a szerkesztő, Mirk László 2001-ben, amelyben jeles határon túli és anyaországi szerzők vallanak versben nemzetről, anyanyelvről, hitről, és fejeznek ki alakzatok és költői képek segítségével egy segélykiáltásként is felfogható sorsmetszetet a moldvai magyarságról. A kötetben a csángó népköltészet ritka darabjai mellett helyet kap egy igen értékes válogatás tegnapi és mai csángó magyar költők munkáiból, illetve erdélyi és anyaországi költők csángó témájú verseiből. „A középkori jellegű nép kultúráját töretlenül őrző etnikai csoport továbbra is vallási hovatartozásban látja identitásának legfőbb meghatározó tényezőjét, és közben a spontán asszimilációtól, illetve a Moldvában is korán megjelenő román nacionalizmus intézményeitől egyaránt veszélyeztetve, fokozatosan jut el a nyelvi-nemzeti beolvadás mai utolsó stádiumába.”¹⁴

A moldvai magyarság identitását a katolikus valláshoz tartozás inkább meghatározza, mint a magyarságtudat. Azért állítható ebből a szempontból, hogy a csángók megrekedtek a középkori társadalmi struktúrában, mert ez a nemzetek felett álló hitbéli identástudat a középkori Európára volt jellemző.

Varjú Krisztián: Porral bélelt víztükrében

A csángók esetében ez azért maradhatott így a modern korban is, mert a felvilágosodás korától jellemző polgárosodás náluk nem zajlott le, és ezért maradt a pap a falvakban a közösség meghatározó személye. Az elmúlt évszázadokban a katolikus jelző összeforrt a magyar megnevezéssel. Mint fentebb láttuk, ennek következménye az is, hogy Moldvában magyar vallásúnak nevezték a nem magyar anyanyelvű (szász és lengyel) katolikusokat is. Ezért is fájó magyar szempontból a katolikus egyháznak a román kormányzattól támogatott azon törekvése, amely a nemzetek feletti világegyház-szemléletből fakadóan a csángókat román katolikusként kezeli, nem pedig kisebbségi magyar etnikumként. A modern kori romániai katolikus egyház ettől a hozzáállástól az elmúlt évtizedekben „a katolikusoknak a másodrendű állampolgári státusból való kiemelését is remélte.”¹⁵

Végezetül Jakab Attila sorait idézem arról, milyen bámulatos, hogy minden asszimilációs szándék, elhagyatottság ellenére a moldvai csángók őrzik katolikuságukban és nyelvükben magyar identitásukat évszázadok óta: „A magyar nyelv a csángóság körében gyakorlatilag soha nem volt közösségformáló szimbolikus tényező, és nem töltött be kulturális szerepet, valójában nem vált a művelődés eszközévé, hanem megrekedt a mindennapi szükségletek kielégítése szintjén. Alapjában véve tehát ez az, ami bámulatos; ez a csökönyös ragaszkodás, nemzedékről nemzedékre és a folyamatos lemorzsolódások ellenére, a csupán a szóbeliség szintjén áthagyományozott magyar nyelvhez, amelynek szinte mondhatni nem volt helye sem az iskolában, sem pedig a templomban.”¹⁶

13 Csűry Bálint, *Úti benyomások a moldvai magyarok (csángók) közt*. In: Debreceni Szemle 80, 1934, 241.

14 Tanczos Vilmos, *Petrás Ince János*. In: *Erdélyi Panteon: művelődéstörténeti vázlatok*, 2. kötet. Szerk. Jánosházy György, Marosvásárhely, 1999.

15 Jakab Attila, *i. m.*, 27.

16 Jakab Attila, *i. m.*, 31.